

R. C. van Caenegem with the collaboration of F. L. Ganshof, *Guide to the Sources of Medieval History* (Europe in the Middle Ages, Selected Studies II; Amsterdam, etc: North Holland Publishing Company, 1978, 428 blz., f 115,-, ISBN 0 7204 0743 5).

In 1962 publiceerde R. C. Van Caenegem zijn *Encyclopedie van de geschiedenis der middeleeuwen*. De uitgever van de nieuwe *Guide* zegt in verso van de titelpagina dat deze van de eerstgenoemde een vertaling is, R. Vaughan daarentegen noemt in zijn inleidinkje het nieuwe werk 'emphatically not a translation'. Het één en het ander is waar: de opzet van de indertijd hartelijk verwelkomde *Encyclopedie* is eender gebleven, het boek is echter bijgewerkt en aangevuld met een voor deze uitgave samengesteld hoofdstuk over maten, gewichten en enkele publicaties over lonen en prijzen en één over de toepassingsmogelijkheden van de computer bij historisch onderzoek. Beide vormen een zeer te waarderen aanvulling. Uitgevallen is het aardige paragraafje in de *Encyclopedie* over kaarten uit de middeleeuwen. Daarentegen is het hoofdstuk over bibliotheken uitgebreid met een paragraaf 'present day situation'. Het lijkt de moeite waard het werk nu in de Engelse versie opnieuw op de keper te beschouwen.

Handleidingen van deze aard behoren tot de hulpmiddelen waarvoor ieder de auteur van harte dankbaar is, maar die onvermijdelijk in het gebruik allerlei irritatie oproepen, soms omdat er te weinig systeem in zit, in dit geval echter omdat het gevolgde systeem wat onsoepel blijkt in de praktijk. Het boek is, lijkt me, zo sterk vanuit het gezichtspunt der institutionele geschiedenis opgebouwd, dat er voor bepaalde objecten van onderzoek nauwelijks of geen plaats is. Het is opvallend dat bij de behandeling van Church History de aandacht vrijwel geheel wordt opgeslorpt door pausen en concilies; een bibliografie betreffende theologen en religieuze stromingen, ketterse bewegingen, kerkhervormingen zal men hier tevergeefs zoeken. Ook het zuiver stedelijke recht is tussen schip en kade gevallen. De stedelijke privileges krijgen het volle pond - al ontbreekt de mooie serie *Danmarks gamle købstadlovgivning* -: ze passen in de wetgevende activiteiten van de landsheer. De eigen wetgeving en eigen rechtspraak van de steden komt nauwelijks aan de orde. Waar men stedelijke keuren, costuymen, uitspraken van hoofdgerechten etc. moet zoeken, blijkt nergens. De Keulse *Schreinsbücher* krijgen een verrassend ruime aandacht, maar dat heel wat meer registers met schepenprotocollen uitgegeven zijn (Stralsund, Halle, Kampen etc.) blijft onvermeld.

Ook de economische geschiedenis komt er wat bekaaid af. Er is een paragraafje over tollen (114) als bron van overheidsinkomsten en de *Recueils* van Espinas-Pirenne en De Sagher *cum suis* over de Vlaamse lakenindustrie worden genoemd, nogal kunstmatig verbonden met Vlaamse 'borough charters' (66). Daar kon Posthumus' Leidse lakennijverheid moeilijk worden ondergebracht; die ontbreekt dan ook. Het *Hansisches Urkundenbuch* dankt zijn plaats onder de 'national history' aan de functie van de Hanze als 'particular institution' (223) binnen het Duitse Rijk.

Moeilijk blijkt ook, om een ander voorbeeld te noemen, de geschiedenis van de universiteiten in het systeem te passen. De meeste gegevens, inclusief de *Bibliographie internationale* van Gibert, vinden we in een noot bij 'university registers' in het hoofdstuk 'Fiscal and socio-economic records', de meeste matrikels echter achterin onder prosopografie.

Het is allicht mogelijk om in een werk waarin een keuze is gemaakt uit een onafzienbaar materiaal bij die keuze hier en daar vraagtekens te zetten. Het is duidelijk, dat de schrijver met speciale aandacht naar Belgische bronnen kijkt. Zijn voorbeelden van landsheerlijke rekeningen uit de Nederlanden betreffen alle het Zuiden; de Hollandse rekeningen van het Henegouwse Huis en die van Gelre (1294) komen niet aan bod. Met de stedelijke rekenin-

gen gaat het al net zo: de passages op pagina 108 n.² en 112 n.³ wekken de indruk dat Noord-Nederland er heel wat heeft maar ze niet uitgeeft...

Onbegrijpelijk vind ik het dat schrijver reeksen Engelse vertalingen van middeleeuwse bronnen uit heel West-Europa onderbrengt onder het hoofd 'national history - Great Britain' (230). De onderafdeling 'kingdom of the Netherlands' van hetzelfde hoofdstuk is voor kritiek vatbaar. Waarom vermeldt schrijver wel Van Mieris, Kluit, Van den Bergh, maar niet Schwarzenberg, Sloet en Nijhoff? Waarom wel de Fontes Minores en niet de zoveel belangrijker Werken van Overijsselsch Regt en Geschiedenis? De aantekening bij de RGP: 'no narrative sources and few medieval' is te radicaal, gezien de meer dan twintig kloeke delen die geheel of gedeeltelijk de middeleeuwse (voornamelijk economische) geschiedenis betreffen, inclusief de door schrijver eerder genoemde editie van Beke (cf. 24).

De scheiding van het gedeelte over algemene bibliographieën in bibliographieën (241 vlg.) en 'current bibliographies' (261 vlg.) - onderbroken nota bene door een reeks regestenlijsten (255-261) - is onhandig. Hinderlijk is de schaarste aan interne verwijzingen. Het is bepaald niet gemakkelijk om in dit boek onderwerpen of titels, bij eerste lezing ontmoet, te hervinden wanneer zij niet een eigen vaste plaats in het systeem hebben (ik noemde al 'universiteiten') of door schrijver vermeld worden buiten hun eigen hokje zoals de *Nécrologe ... Arras* (122) die onder 'taalgebruik in de bronnen' staat en niet onder de necrologieën (102). Bij de vermelding van het gebruik van het Fries zou een verwijzing naar de in de *Guide* genoemde Friestalige bronnen eigenlijk wel praktisch zijn geweest. Misschien kan er in een volgende druk of editie iets aan worden gedaan*. Bij die gelegenheid zou schrijver dan ook aan de eenzame Blok het gezelschap van zijn mede-uitgevers van het Oorkondenboek van Groningen en Drenthe kunnen verschaffen en F. K. H. Kossmann (308) eindelijk de initialen moeten geven die hem toekomen...

Johanna Kossmann-Putto

J. A. Bornewasser, R. C. van Caenegem, H. P. H. Jansen, e.a., ed., *Winkler Prins Geschiedenis der Nederlanden*, II, *Noord en Zuid in de Nieuwe Tijd* (Amsterdam: Agon Elsevier, 1977, 368 blz., f 85,-, ISBN 90 10 01745 1).

Deel II van de *Winkler Prins Geschiedenis der Nederlanden (1500-1780)* is een boek dat iedere historicus of liefhebber van historische literatuur veel genoegen zal bezorgen. Nooit voorheen werd een zo fris en verlucht syntheseswerk over de geschiedenis der Nederlanden aan het publiek voorgesteld. Daarbij komt dat bij de behandeling van de onderwerpen gestreefd werd naar veelzijdigheid, bevattelijkheid, *up to date* informatie, kortom vulgarisatie in de goede zin van het woord. Kaarten, grafieken, tabellen en in het oog springende kerdertjes trachten veel feitenmateriaal en evolutieve processen te verlevendigen. Vooral het oog wordt hierbij vertroeteld. Bovendien maakt een register het raadplegen van het werk heel wat eenvoudiger en stelt een selectieve bibliografie de weetgierige lezer in staat om over belangrijke facetten meer diepgang te verwerven. Een overzicht van bekende veldslagen vormt hierbij een niet te versmaden appendix.

H. van der Wee leidt dit deel in en sluit het ook af met een overzicht van de economische ontwikkeling van de Lage Landen in hun groei naar de industriële economie. Baelde en I.

* Helaas heeft de uitgever de prijs van het boek zo hoog gesteld dat te vrezen is dat het bezit ervan beperkt zal blijven tot bibliotheken, seminaria en recensenten, terwijl het eigenlijk in de kast van elke mediëvist zou moeten staan.